

УДК 37.09:39:008

DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/88-1-47>**Марія КАЛАШНИК,***orcid.org/0000-0002-6432-2776**доктор мистецтвознавства, професор, заслужений діяч мистецтв України,
професор кафедри музичного мистецтва
Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди
(Харків, Україна) asd_x@ukr.net***Ганна ХІРІНА,***orcid.org/0000-0003-1293-8189**доцент кафедри фундаментальних та суспільно-гуманітарних наук
Національного фармацевтичного університету
(Харків, Україна) kilyasha@ukr.net*

ВІДКРИТА ОСВІТА: ІСТОРІЯ, ТРАДИЦІЇ ТА СУЧАСНІСТЬ

У статті розглядається історія зародження перших форм майбутньої відкритої освіти в надрах широкого просвітницького руху в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст., серед яких були публічні просвітницькі лекції, освітні концерти, недільні школи, хати-читальні, публічні бібліотеки, музейно-екскурсійна педагогіка. Проаналізований творчий доробок українських вчених другої половини XIX – початку XX ст. (М. Сумцова, Д. Багалія, Є. Редіна, Ф. Шмідта), які почали запроваджувати перші форми та методи майбутнього явища відкритої освіти з метою підвищення освіченості українського народу. Досліджений внесок філософської, педагогічної та мистецької наукової думки щодо інтерпретації поняття та явища «відкрита освіта». В роботі визначені основні принципи та форми існування відкритої освіти, наведені приклади використання інновацій відкритої освіти разом з традиційними формами здобуття знань в системі вищої освіти України, що значно розширює можливості сучасної особистості здобувати нові професійні навички та компетенції. Наведені приклади того, як деякі форми просвітницького руху, започатковані у другій половині XIX – на початку XX ст., трансформувалися в сучасні форми відкритої освіти такі, як мистецькі заходи, які поєднують різні види та жанри мистецтва, інноваційні наукові проекти для учнів та студентства, різноманітні школи підвищення професійної майстерності, майстер-класи, вебінари, швидкий та легкий доступ до навчального контенту (підручників, навчальних посібників, наукових досліджень, нотних архівів, цифрових бібліотек, аудіо та відео ресурсам), онлайн курси, творчі фестивалі, конкурси, музейно-екскурсійна педагогіка. Визначено можливості використання системи відкритої освіти для більш повного розкриття здібностей особистості XXI ст. та реалізації її творчого потенціалу. Визначено, що відкрита освіта є важливим та ефективним доповненням традиційної освіти, вона легко з нею поєднується та може бути широко використана у сучасному суспільстві. Провідною тенденцією сучасного етапу розвитку освіти є все більш тісний зв'язок відкритої освіти з традиційною, об'єднання їх зусиль для формування всебічно розвиненої особистості XXI ст.

Ключові слова: відкрита освіта, неформальна освіта, дистанційне навчання, інформаційні технології, комунікації, освітній простір, мультимедійні технології.

Mariya KALASHNYK,*orcid.org/0000-0002-6432-2776**Doctor of Arts, Professor, Honored Worker of Arts of Ukraine,
Professor at the Department of Music Art
H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University
(Kharkiv, Ukraine) asd_x@ukr.net***Ganna KHIRINA,***orcid.org/0000-0003-1293-8189**Candidate of Historical Sciences, Associate Professor,
Associate Professor at the Department of Fundamental and Social Sciences and Humanities
National University of Pharmacy
(Kharkiv, Ukraine) kilyasha@ukr.net*

“OPEN EDUCATION”: HISTORY, TRADITIONS AND MODERNITY

The article examines the history of the emergence of the first forms of future open education in the bowels of the broad educational movement in Ukraine in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, including public

educational lectures, educational concerts, Sunday schools, reading houses, public libraries, museum and excursion pedagogy. The author analyses the creative work of Ukrainian scientists of the second half of the nineteenth and early twentieth centuries (M. Sumtsov, D. Bahalii, E. Redin, F. Schmit), who began to introduce the first forms and methods of the future phenomenon of open education in order to improve the education of the Ukrainian people. The contribution of philosophical, pedagogical and artistic scientific thought to the interpretation of the concept and phenomenon of 'open education' is studied. The paper identifies the basic principles and forms of open education, provides examples of the use of open education innovations together with traditional forms of knowledge acquisition in the higher education system of Ukraine, which significantly expands the opportunities for a modern person to acquire new professional skills and competencies. Examples are given of how some forms of the educational movement launched in the second half of the nineteenth and early twentieth centuries, have been transformed into modern forms of open education. The possibilities of using the open education system for a more complete disclosure of the abilities of the personality of the XXI century and the realisation of its creative potential are determined. It is determined that open education is an important and effective complement to traditional education, it is easily combined with it and can be widely used in modern society.

Key words: open education, non-formal education, distance learning, information technology, communications, educational space, multimedia technologies.

Постановка проблеми. Центральною подією культури завжди була та є людина, наділена різноманітними творчими здібностями й уміннями. Проблема розкриття цих здібностей і формування вмінь була й залишається ключовим завданням педагогіки. Педагогічна наука та практика протягом тривалого часу розробила різноманітні традиційні й нетрадиційні методи та засоби навчання, які змінювалися разом із трансформаціями в суспільному житті. У ХХІ ст. у світі почався період складних соціокультурних перетворень, які охопили всі галузі життя суспільства, зокрема культуру та освіту. Сучасні інфокомунікаційні й комп'ютерні технології знімають усі бар'єри та кордони в освітньому середовищі, змінюють освітній простір, форми й методи навчання, роль викладача. Традиційні способи отримання знань доповнюються новими креативними та інноваційними формами навчання. Інновацією сучасності можна вважати відкриту освіту, яка трактується як освіта без бар'єрів, доступна усім охочим здобувати нові знання й навички та існуюча одночасно та паралельно з традиційною освітою. У сучасному різноманітному й плюралістичному світі кожна людина має можливість обирати траєкторію здобуття знань і необхідних для себе навичок та вмінь, тому відкрита освіта є корисним доповненням для традиційної форми навчання й відкриває особистості нові можливості. Зважаючи, що відкрита освіта стає все більш популярною в Україні, важливим, на наш погляд, постає питання про джерела руху за доступні знання, рівні можливості представників різних соціальних верств здобувати освіту в доступній формі та перші форми її існування в нашій країні. Історичний досвід просвітницької діяльності українських діячів культури та науки другої половини ХІХ – початку ХХ ст. може бути корисним і цікавим для осмислення сучасних форм відкритої освіти, які активно роз-

виваються та впроваджуються в сучасну освітню практику. Визначення зв'язку між минулим досвідом і сучасними формами відкритої освіти є актуальною проблемою, вирішення якої може сприяти підвищенню ефективності відкритої освіти в Україні.

Аналіз досліджень. Аналіз широкого кола наукових джерел показує, що тема відкритої освіти є об'єктом багатьох наукових досліджень. Однією з перших фундаментальних праць на тему відкритої освіти, її інституціалізації в сучасному освітньому просторі, новацій та форм існування є колективна монографія під редакцією Тору Ійосі та Віджая Кумара (Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання, 2009). Різноманітні трактовки визначення поняття «відкрита освіта» розкриваються в працях А. Іщенко (Іщенко, 2009), О. Висоцької (Висоцька, 2013), М. П. Лещенко та А. В. Яцишин (Лещенко, Яцишин, 2014), О. Губіної (Губіна, 2019) та ін. Принципи відкритої освіти й методи та форми її впровадження були досліджені Ф. Макмартін (Макмартін, 2009: 90–99), Д. Лі Стюарт (Стюарт, 2009: 53–63), Р. Басс та Д. Бернстін (Басс, Бернстін, 2009: 179–191), О. Висоцькою (Висоцька, 2013), І. Драч та ін. (Драч, 2022), О. Коржиловою (Коржилова, 2014), І. Simkova та Y. Lavrysh (Simkova, Lavrysh, 2025). Тема цифрових засобів й інструментів у відкритій освіті розглядається в монографіях (Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи, 2022; Цифрова трансформація відкритих науково-освітніх середовищ, 2024). Тема формування відкритих освітніх ресурсів, вільного доступу до інформаційних джерел і наукових досліджень знайшла своє відображення в дослідженнях S. Nykyporets, I. Stepanova та N. Hadaichuk (Nykyporets, Stepanova, Hadaichuk, 2023), I. Drach (Drach, 2021). Аналіз сучасного

стану відкритої освіти в Україні був проведений Т. Stepanova et al. (Modern didactic system of open education in Ukraine: problems, solutions, 2023).

Історія виникнення перших форм відкритої освіти в надрах широкого просвітницького руху другої половини XIX – початку XX ст. в Україні як окрема наукова проблема поки що не знайшла свого відображення у вітчизняних дослідженнях. Разом з тим приклади розвитку просвітницького руху в Україні містяться в працях Г. Савченко (Савченко, 1993), В. Кравченка (Кравченко, 1999), В. Пашук (Пашук, 2004), Л. Бадєєвої (Бадєєва, 2009), М. Красикова (Красиков, 2021), Г. Хіріної (Хіріна, 2024), Г. Хіріної та Р. Філіппенка (Хіріна, Філіппенко, 2020; Хіріна, Філіппенко, 2022), Г. Хіріної та О. Сошнікової (Хіріна, Сошнікова, 2024), Р. Філіппенка та С. Куделка (Філіппенко, Куделко, 2008), О. Наровлянського (Наровлянський, 2022). Культурно-просвітницькій діяльності товариства «Просвіта» в Україні присвячена величезна кількість досліджень, яка знайшла своє відображення в бібліографічному покажчику, підготовленому бібліотекою Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка до 150-річчя від часу заснування української громадської організації (Палаючий вогонь «Просвіти», 2020).

Попри те, що проблемі відкритої освіти присвячена значна кількість наукових публікацій, недостатньо дослідженням залишається питання зародження в широкому просвітницькому русі України форм розповсюдження знань засобами нетрадиційної освіти, спадковості цих форм та їх трансформація в сучасну відкриту освіту. В умовах змін сучасного суспільства й нових вимог до особистості особливо актуальним постає завдання поєднання традицій та інновацій у відкритій освіті.

Мета статті. Метою статті є аналіз витоків сучасної відкритої освіти в Україні в просвітницькому русі другої половини XIX – початку XX ст., визначення особливостей і перших форм її існування, визначення сутності поняття «відкрита освіта», її характерних ознак та форм, трансформація деяких форм і методів просвітницького руху в сучасну відкриту освіту.

Виклад основного матеріалу. Найважливішою цінністю для людини завжди були і є знання, від яких безпосередньо залежить життя, його якість, місце в суспільній ієрархії, добробут та самоповага. Протягом усієї історії людство шукало й знаходило різноманітні засоби та форми здобуття знань про природу, суспільство й самого себе. У результаті цих пошуків була створена сучасна система освіти, представлена чис-

ленними навчальними закладами, у яких навчають та видають документи про здобуті знання, що визнаються державою. Однак традиційна система освіти завжди ставила здобувача в жорсткі межі правил, набору предметів, регламенту, диктату викладача. Крім того, виникала проблема нерівного доступу до знань та інформації, з огляду на існування соціальної нерівності й різних можливостей людей. Мрією людства завжди був легкий і зручний доступ до знань та інформації, яка є їхнім фундаментом.

Уже в другій половині XIX ст. в Україні почали виникати перші зародки майбутнього явища, яке сьогодні має назву «відкрита освіта» й має на меті втілити в життя мрію людини про зручний та легкий спосіб отримання знань і здобуття освіти. Звісно, словосполучення «відкрита освіта» в той час не використовувалося, але зміст багатьох культурно-просвітницьких заходів, діяльності організацій дуже близький сучасним формам відкритої освіти. На відміну від сьогодення, всі культурно-просвітницькі заходи відбувалися очно, майже без використання технічних засобів, максимально безкоштовно або з невеликим благодійним збором. Зародки майбутньої відкритої освіти можна побачити в діяльності перших культурно-просвітницьких організацій, у просвітницьких благодійних лекціях для різних категорій населення з метою розширення кругозору та отримання нових знань, навчальних екскурсій, організації концертів, вистав, художніх виставок. В історії української культури прикладів використання методів і форм, які ми нині асоціюємо з відкритою освітою, доволі багато. Наведімо деякі з них. Варто згадати величезну просвітницьку діяльність напівлегальних культурно-просвітницьких організацій української інтелігенції – «Громад» у 60–90-х роках XIX ст. в Полтаві, Києві, Харкові, Чернігові, Єлизаветграді (Кропивницькому) (Пашук, 2004). Громади першими запровадили нову форму неформальної початкової освіти – недільні школи з українською мовою навчання. Недільні школи створювалися для навчання людей усіх вікових категорій, які не мали можливості здобути формальну освіту в державних чи приватних російськомовних гімназіях або школах, для жінок, чий освітні права були значно обмежені імперським урядом, для дітей із бідних родин, які не мали фінансів для оплати навчання. Яскравим прикладом недільної школи була школа для дівчат та жінок Христини Дмитрівни Алчевської в Харкові в 1862–1919 роках, яка в 1862–1870 роках працювала нелегально. У школі Х. Д. Алчевської навчали

української літератури та мови, історії й географії України, фізики, математики, природознавства, гігієни. Більшість із цих предметів не входила до офіційної шкільної програми. Усі вчителі цієї школи (а це були, зокрема, професори Харківського Імператорського університету) за майже 50 років її існування працювали без оплати у вільний від основної роботи час. У школі Х. Д. Алчевської не тільки дали освіту 17 тисячам жінок Харківщини, але й започаткували вечірню форму навчання. Освітній заклад став методичним центром і зразком методичного забезпечення навчального процесу для інших недільних шкіл України, де було розроблено та надруковано перші підручники для дорослих (Бадєєва, 2009: 132–135).

У 70-х роках XIX ст. громади звертають увагу на сільське населення України та влаштовують для неписьмених селян у селах хати-читальні, де студенти або педагоги у вільний час на волонтерських засадах читали їм уголос твори українських письменників, знайомили з пам'ятками духовної культури України. Таким незвичним для нас чином у той час вирішувалася проблема вільного доступу до інформації певних категорій населення.

Продовженням просвітницької діяльності громад стала широка діяльність у багатьох регіонах України товариств «Просвіта» протягом 1868–1939 років. Інноваційними формами розповсюдження знань товариством «Просвіта» стали організація кооперативних, промислових, господарчих, торговельних навчальних курсів і шкіл для всіх охочих, діяльність народного театру та кінотеатру, музичних і театральних гуртків, проведення народних свят, з'їздів та краєзнавчих походів, організація книгозбірень, публічних читань, конференцій із підвищення професійної кваліфікації бібліотекарів, народних музеїв і просвітницьких екскурсій українськими землями. «Просвіти» в усіх регіонах України брали активну участь у створенні публічних бібліотек як центрів розповсюдження знань.

Цікавою та новою формою розповсюдження наукових знань, які мали за мету допомогти селянам Слобожанщини освоїти нові види промислів й отримувати від них прибуток, стало проведення сільськогосподарських виставок, на яких не тільки експонувалися кращі зразки продукції, але й відбувалося навчання селян, надання їм наукових методичних консультацій. Прикладом такого культурно-економічного заходу є Боромлянська виставка полуниці, яка пройшла 8–12 червня 1908 року в слободі Боромля Охтирського повіту Харківської губернії та стала першою виставкою

полуниці в країні. Інформацію про цей захід знаходимо в газеті «Рада» № 111 за 14 травня 1908 р., у якій повідомляється, що 10 червня 1908 року в слободі Боромля Охтирського повіту (на Харківщині) буде проводитися виставка полуниці місцевого виробництва з відповідними поясненнями й читаннями (Економічне життя України. Виставка полуниці (в Боромлі), 1908: 3). Вирощування та продаж полуниці – інновація початку XX ст. (до цього часу її спеціально не вирощували). Одними з перших, хто почав це робити, стали селяни слободи Боромля, які отримували значний прибуток (хоча вирощування ягід відбувалося стихійно, без жодних наукових знань). Тому виникла необхідність у вирощуванні полуниці на науковій основі, для чого в 1907 році було засновано в Боромлі сільськогосподарське товариство, яке за допомогою професора Харківського Імператорського університету М. Ф. Сумцова (який походив із цієї слободи та мешкав у ній влітку) організувало в червні 1908 року в приміщенні місцевої школи виставку полуниці. На неї запросили не лише безпосередніх виробників полуниці, але й провідних агрономів, ентомологів, державних сільськогосподарських інспекторів, які взяли участь в експертизі полуниці та визначили переможців на кращу ягоду, а також прочитали селянам лекції щодо правильного вирощування, удобрення, зберігання та заготівлі полуниці (Економічне життя України. Виставка полуниці (в Боромлі), 1908: 3). Ця виставка позитивно вплинула на подальше вирощування полуниці й зумовила появу нового промислу в Боромлі – виготовлення з лози кошиків для полуниці та відкриття в 1911 році кошикової майстерні (Красиков, 2021: 16).

Різноманітні форми науково-просвітницької діяльності знаходимо в педагогічному й творчому спадку видатних науковців і громадських діячів Слобожанщини – професорів Харківського Імператорського університету М. Ф. Сумцова, Є. К. Редіна (Хіріна, Філіппенко, 2020), Ф. І. Шміта (Хіріна, Філіппенко, 2022), Д. І. Багалія (Кравченко, 1999), які запроваджували їх, експериментували й випробовували на практиці серед населення Харкова та Харківської губернії. Популярними засобами розповсюдження знань у другій половині XIX – на початку XX ст. були публічні безкоштовні лекції з історії мистецтва, літератури, історії, етнографії, основ медичних знань, які читали професори університету, лікарі, науковці. Вони знайомили широку аудиторію з різноманітними формами просвітництва, які пізніше розвинулися у відкриту освіту. Неоціненний внесок у цю справу зробив академік,

професор Харківського університету Микола Федорович Сумцов. Як голова Харківського історико-філологічного товариства при Харківському Імператорському університеті та очільник його Педагогічного відділу, член «Просвіти», гласний Харківської міської думи, голова Училищної ради Харківської міської думи, директор музеїв у Харкові, М. Ф. Сумцов на практиці застосував різноманітні форми розповсюдження знань серед народу. Він читав публічні лекції з історії мистецтва, географії та етнографії України не тільки для мешканців Харкова, але й інших міст країни. Одним із перших почав використовувати на лекціях про титана доби Відродження Леонардо да Вінчі діапозитиви («світлові картини» мовою початку XX ст.). Разом з Є. К. Рєдіним (Хіріна, Філіппенко, 2020) та Ф. І. Шмітом (Хіріна, Філіппенко, 2022) упроваджував основи музейно-екскурсійної педагогіки (Хіріна, Сошнікова, 2024), влаштовував благодійні концерти в приходському училищі, попечителем якого був. Концерт як форма навчання, виховання та просвітництва був запропонований М. Ф. Сумцовим у Харківському першому міському складному училищі, яке було відкрито в 1901 році та стало місцем новацій та апробацій нових педагогічних методик його попечителя. М. Ф. Сумцов був впевнений у необхідності навчати всіх дітей музиці (яка в той час не входила до шкільної програми), розвивати слух, музичні та вокальні здібності. Для реалізації цього завдання в училище запрошувалися на конкурсній основі викладачі вокалу та інструменталісти, які протягом року займалися з учнями музикою, навчали гри на музичних інструментах та співу. Наприкінці навчального року в училищі проходив величезний звітний концерт, на якому учні й викладачі демонстрували набуті вміння. Концерт відбувався у великому залі училища, при великій кількості гостей з усього Харкова та перетворювався на справжнє свято музики. Заклад виконував і просвітницьку функцію, тому що перед кожним номером програми публіці розповідали про твір та його авторів. Нерідко на таких концертах виконувалися твори українських композиторів і фольклорні композиції. Ще одним прикладом просвітницької діяльності в Харкові під час Першої світової війни, в подібних до сьогодення умовах, можна назвати організацію культурного розвитку не тільки мешканців Харкова, але й багатьох біженців, яких було в місті кілька десятків тисяч, зокрема дітей. М. Ф. Сумцов, будучи гласним Харківської міської думи, пропонує в період різдвяних свят 1915 року проводити культурні заходи (концерти, лекції, ранки для дітей) у приміщеннях

міської думи, університету, приходських училищ, які будуть вільні під час канікул студентів та учнів. Для проведення заходів він пропонує залучати на благодійній основі хори, оркестри, художні колективи, які є при всіх навчальних закладах; для проведення пізнавальних та розважальних лекцій – запросити викладачів та професорів університету, які можуть використати діапозитиви Харківського історико-філологічного товариства та Харківського товариства грамотності. За відвідування цих розваг М. Ф. Сумцов пропонує брати невелику символічну плату, а зібрані кошти витратити на допомогу біженцям та військовополоненим. М. Ф. Сумцов завжди намагався поєднати корисну справу з духовним розвитком, просвітою народу, шукав та знаходив шляхи вирішення складних питань. Однак на початку XX ст. тільки розпочалося становлення форм просвітницької діяльності, виник громадський рух із розповсюдження різноманітних знань серед широких верств населення України, що в другій половині XX ст. оформився в явище, яке ми називаємо відкрита освіта.

Наукове обговорення змісту поняття «відкрита освіта» почалося лише в 60-х роках XX ст. та триває досі. Поняття «відкрита освіта» складне та багатогранне, існують тлумачення цього явища як широкого міжнародного руху (Іщенко, 2009), руху за демократизацію суспільних відносин, сфери реалізації потреб інформаційного суспільства, системи надання освітніх послуг (Висоцька, 2012). На наш погляд, відкриту освіту можна визначити як систему здобуття людиною необхідних для неї знань та вмінь у формалізованому освітньому просторі, у зручній формі, за власною траєкторією навчання, за допомогою вільного доступу до інформаційних ресурсів. Також в українських джерелах використовуються поняття неформальна («освіта, яка здобувається, як правило, за освітніми програмами та не передбачає присудження визнаних державою освітніх кваліфікацій за рівнями освіти, але може завершуватися присвоєнням професійних та/або присудженням часткових освітніх кваліфікацій») та інформальна освіта (самоосвіта) («освіта, яка передбачає самоорганізоване здобуття особою певних компетентностей, зокрема під час повсякденної діяльності, пов'язаної з професійною, громадською або іншою діяльністю, родиною чи дозвіллям») (Положення про порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти здобувачами вищої освіти у Національному фармацевтичному університеті, 2022), які, на наш погляд, є складовими відкритої освіти. Відкрита освіта не є альтернативною до

традиційної освіти, її не можна трактувати тільки як дистанційну освіту. Її мета така ж сама, як і в традиційній освіті – дати людям нові знання. Світ змінюється, що впливає на всі сфери життя людського суспільства, зокрема на сферу освіти, культури, мистецтва. А це вимагає формування нових якостей у сучасної людини – таких як гнучкість, креативність, критичне мислення, швидкість під час ухвалення рішень та опанування новими навичками й компетенціями, яких вимагають нові умови існування людства. Сучасна особистість, як і в античну добу, намагається бути всебічно розвинутою. Разом із професійними знаннями вона хоче отримати знання та вміння в галузі мистецтва, історії, культурної спадщини. Ідеал гармонійно розвинутої особистості, у якій поєднується фахівець, митець і гідний громадянин свого суспільства, завжди актуальний та вічний. Виникає питання про засоби формування цього ідеалу особистості у XXI ст. Відкрита освіта є засобом утілення цього важливого суспільного завдання, новим досвідом як для здобувачів освіти, так і для викладачів, новим рівнем взаємин та комунікації.

Стрімкий розвиток відкритої освіти в другій половині XX – на початку XXI ст. був обумовлений швидким зростанням світової економіки, потребою в нових фахівцях, глобалізаційними процесами у світі. Тому відкрита освіта стала корисним і зручним доповненням до традиційної освіти. За допомогою інноваційних технологічних засобів навчання створено нову модель освіти, яка з кожним роком стає популярнішою, адже має здатність миттєво реагувати на зміни соціально-економічної ситуації, задовольняти індивідуальні й групові освітні потреби та запити.

Головними принципами відкритої освіти є відкритість, гнучкість, безперервність протягом життя, доступність, безбар'єрність. Принцип доступності полягає в тому, що здобувачу освіти не потрібно складати вступні іспити або проходити співбесіду, в умовах онлайн-навчання не вимагає фізичної присутності, забезпечує вільний, а іноді й безкоштовний доступ до навчальних ресурсів (підручників, лекцій, відеокурсів). Відкрита освіта надає можливість отримувати знання таким категоріям населення, як особи з обмеженими фізичними можливостями, людям, які не мають можливості для навчання в традиційних закладах вищої освіти, але бажають набути додаткових знань. Вона забезпечує гнучкий доступ до освітніх послуг з врахуванням географічних, соціальних та часових обмежень суб'єктів навчання, коли кожний може вчитися де і коли йому зручно.

Принцип гнучкості створює можливість навчатися за індивідуальною траєкторією та адаптувати її до індивідуальних потреб, здобувач освіти сам обирає темп і час навчання. У відкритій освіті може бути відсутнім підсумковий контроль знань, часто замість нього використовується самоперевірка. Інтернаціональний характер відкритої освіти створює можливість експорту та імпорту освітніх послуг, що повністю відповідає сучасним умовам глобалізації світової спільноти.

Передумовою та важливим засобом сучасної відкритої освіти є вільний доступ до інформації. Вільний доступ до освітнього контенту (на думку дослідниці цього питання Флори Макмартін, це цифрові бібліотеки, репозиторії, вебресурси навчальних матеріалів) (Маркмартін, 2009: 90–92), суворе дотримання авторських прав завжди були складною проблемою, тому спочатку було потрібно її вирішити. Відкриття інформаційної бази освіти було розпочато 1–2 грудня 2001 року на Будапештській конференції, яку провів Інститут відкритого суспільства, а 14 лютого 2002 року оприлюднено Будапештську ініціативу відкритого доступу (BOAI) – громадську ініціативу щодо принципів відкритого доступу до наукової літератури (Budapest Open Access Initiative, 2002).

20–22 жовтня 2003 року на конференції в Берліні, проведеної Товариством імені Макса Планка, підписано Берлінську декларацію про відкритий доступ до знань з природничих та гуманітарних наук (Berlin declaration on open access to knowledge in the sciences and humanities, 2003), що ознаменувало новий етап у розповсюдженні й здобутті знань.

Відкрита освіта в сучасних суспільних реаліях стала базою не тільки для самоосвіти, але й перенавчання, підвищення кваліфікації, здобуття нових професійних компетенцій. Сьогодні відкрита освіта, так само як і традиційна, за певних умов забезпечує формальну кваліфікацію, визнання здобутих соціальних навичок та компетентностей (динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських якостей, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно провадити професійну й подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні освіти). Наприклад, у Національному фармацевтичному університеті передбачається, що студенту частина кредитів з того чи іншого освітнього компонента може бути зарахована завдяки програмним результатам навчання, здобутим у процесі неформальної освіти – на професійних курсах, вебінарах, науко-

вих конференціях тощо (Положення про порядок визнання результатів навчання, здобутих шляхом неформальної та/або інформальної освіти здобувачами вищої освіти у Національному фармацевтичному університеті, 2022). Так, уже традиційною формою відкритої освіти в НФаУ стала участь здобувачів освіти в щорічній Всеукраїнській науково-практичній конференції з міжнародною участю «YOUTH PHARMACY SCIENCE» та в інноваційному проєкті наукової молоді НФаУ «Чародійна школа науки «Pharmaceutical Hogwarts» (за мотивами «Гаррі Поттера»), у межах якого проводиться творчий конкурс відеоробіт та есе на задану тему, пов'язану з фармацевтичною наукою (Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «YOUTH PHARMACY SCIENCE», 2024).

Специфіка відкритої системи освіти полягає ще й у тому, що вона сприяє формуванню потреби в людей самостійно та постійно отримувати нові знання впродовж усього життя. Особливо важливою є відкрита освіта як реалізація принципу навчання протягом усього життя. Для освіти дорослих, особливо в межах післядипломної педагогічної освіти, цей принцип розкривається в контексті настанови: навчатися, щоб навчати. Цікавим досвідом підвищення кваліфікації професорсько-викладацького складу НФаУ засобами відкритої освіти є робота вже протягом багатьох років Школи гаранта освітніх програм, Школи методиста НФаУ, Школи академічної обізнаності, Школи професійної майстерності викладача НФаУ, Наради-семінару з якості: стандарти ІСУ, Школи керівника практичної підготовки здобувачів вищої освіти НФаУ (Проекти, 2024). Ці безкоштовні проєкти мають високу ефективність, об'єднують представників різних кафедр та структурних підрозділів університету в тимчасові творчі колективи, які мають спільну мету підвищення якості освітнього процесу в традиційному освітньому просторі НФаУ.

Цікавими сучасними формами відкритої мистецької освіти є різноманітні онлайн-курси з теорії музики, композиції, гри на музичних інструментах, вокалу, які використовують платформи YouTube, Coursera, Berklee Online. Сучасні месенджери надають можливість навчатися в провідних майстрів музичного мистецтва з усього світу, відвідувати їхні майстер-класи та вебінари. Музичні бібліотеки й нотні архіви забезпечують всім зацікавленим у вивченні музики вільний та безкоштовний доступ до нот, аудіо- та відеозаписів, що дозволяє слухати й досліджувати музику різних епох та жанрів у виконанні кращих світових вико-

навців. Онлайн-платформи SoundCloud, Bandi.ab стали сьогодні місцем спілкування музикантів, обміну думками та інформацією.

Традиційними методами відкритої освіти в галузі музичної освіти залишаються різноманітні концерти, конкурси та фестивалі. Так, наприклад, популярним проєктом у Харкові став Відкритий фестиваль-конкурс дитячої творчості «Харків – місто добрих надій», який проводиться з 2018 року (з 2022 року – в онлайн-форматі), на базі Харківського художнього музею, у приміщенні якого проходили гала-концерти переможців. Харківська спеціалізована музично-театральна бібліотека є одним із центрів упровадження відкритої освіти в галузі мистецтва та організатором таких популярних у Харкові мистецьких проєктів, як «Мандри артсерферів», «Я люблю Харків», авторський проєкт Дениса Карачевцева «AKUSTIKOS LIBRARY», «UKRAINE ASKS FOR HELP!», «Портрети митців України», «Писанкові витинанки», «Різнобарвна Україна», «Трамплін в мистецтві» й дитячі мистецькі проєкти «Нова дитяча філармонія» та «На крилах казок у світ мистецтва» (Харківська спеціалізована музично-театральна бібліотека імені К. С. Станіславського, б. д.). Засобами концертів, лекцій, майстер-класів, занурення в мистецький простір, квестів, невеличких шоу-вистав учасники не тільки отримують нові знання з різних видів та жанрів мистецтва, але й навчаються азів цих мистецтв. Цікавим проявом відкритої освіти в прифронтовому Харкові під час повномасштабної війни є діяльність Університетської філармонії Харківського національного університету мистецтв імені І. П. Котляревського, студенти й викладачі якого презентували на сценах Харкова, Європи, світу свою майстерність і творчі досягнення, зокрема концерти постійно проходять у самому Харкові в метро, безпечних сховищах, військовому шпиталі та лікарнях (Університетська філармонія, б. д.).

Важливими інноваційними проєктами відкритої освіти в Харкові стали Центр арт-терапевтичної допомоги ХНУМ імені І. П. Котляревського (Центр арт-терапевтичної допомоги ХНУМ імені І. П. Котляревського, б. д.) та проєкт «Щасливі соняшники» Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (Боярська-Хоменко, Денисенко, 2023). Центр арт-терапевтичної допомоги ХНУМ імені І. П. Котляревського був створений восени 2022 р. з метою надання допомоги людям із травматичним досвідом унаслідок війни й організації та інституціалізації арт-терапевтичної освіти в Україні. За три роки війни Центр арт-терапевтичної допомоги

провів багато освітніх заходів – запрошений професор і композитор Найджел Осборн (м. Единбург, Шотландія) прочитав для студентів ХНУМ імені І. П. Котляревського вибірковий курс «Music and creative arts in the community», для пацієнтів Харківської дитячої лікарні № 16 на постійній основі відбувається проєкт «Музичні казки» й «Школа супергероїв», проведено конференцію «Art Therapy Day», проєкт арт-терапевтичної допомоги «Тут і тепер» для родин переселенців та багато інших мистецько-освітніх заходів (Центр арт-терапевтичної допомоги ХНУМ імені І. П. Котляревського, б. д.). Проєкт «Щасливі соняшники», ініціаторами створення якого стали студенти й викладачі ХНПУ імені Г. С. Сковороди, має за мету соціально-педагогічну підтримку дітей та їхніх батьків із деокупованих територій Харківської області, які на собі відчували жахи окупації, страх і тривогу. Головним завданням цього волонтерського проєкту є створення умов для дитинства без паузи на війну. Як зазначають у статті автори цього проєкту А. В. Боярська-Хоменко та А. О. Денисенко, «Благодійницький проєкт Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди “Щасливі соняшники” реалізовує цю підтримку шляхом консультування з питань психічного здоров'я, реалізації освітніх програм і надання освітньої підтримки, доступу до освітніх ресурсів на порталі Сковорода-ХАБ, підтримки сімей» (Боярська-Хоменко, Денисенко, 2023).

До сучасної відкритої освіти належить і музейно-екскурсійна педагогіка, яка дає змогу вдало доповнювати та поглиблювати традиційну освіту. Музейна та екскурсійна педагогіка уможливають цікаве навчання з історії, науки, техніки, природознавства, але наукова та практична значущість цієї форми відкритої освіти до сьогодні є недооціненою. Основи музейно-екскурсійної педагогіки були закладені ще наприкінці XIX ст. – в Україні цю проблему розробляв та активно впроваджував видатний вчений, директор музею витончених мистецтв та музею Слобідської України імені Г. С. Сковороди М. Ф. Сумцов. Науковець ще в 1892–1897 роках визначив необхідність та значну ефективність навчальних екскурсій по місту Харкову й Слобожанщині під час навчання дітей та дорослих історії, географії, культури рідного краю (Наровлянський, 2022). Пізніше, у 1920–1922 роках, працюючи директором музею Слобідської України, М. Ф. Сумцов на практиці реалізовував методику музейної педагогіки. Звісно, термін «відкрита освіта» на той час був відсутній, але зміст навчання в музеї або на

екскурсії по місту, у неформальному середовищі, з показом найцікавіших пам'яток культури, в ігровій формі, повністю відповідає методиці та формам сучасної відкритої освіти. Нині музейна педагогіка активно розвивається й використовується в багатьох музеях світу. Різноманітні форми музейної педагогіки активно використовуються в музеї Юзефа Пілсудського в місті Сулеювек (Польща) (Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku, б. д.), музеї Марії Склодовської-Кюрі у Варшаві (Польща) (Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie, б. д.), Харківському історичному музеї імені М. Ф. Сумцова (Україна) (Харківський історичний музей імені М. Ф. Сумцова, б. д.), музеях археології (Музей археології ХНУ імені В. Н. Каразіна, б. д.) та природи Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна (Музей природи ХНУ імені В. Н. Каразіна, б. д.). До початку повномасштабної війни та знищення будівлі навесні 2022 року активно просувалися ідеї музейної педагогіки в Національному літературно-меморіальному музеї Г. С. Сковороди в селі Сковородинівка Богодухівського району Харківської області (Національний літературно-меморіальний музей Г. С. Сковороди, б. д.). У цьому музеї щорічно проводилася Всеукраїнська студентська конференція «Сковородинівські читання», проходили різноманітні культурно-просвітницькі заходи, на які збиралася молодь з усієї України, що об'єднувалась навколо ідей великого українського філософа.

Важливим завданням музейно-екскурсійної педагогіки є формування в людини мотивації зацікавленістю історією свого народу, потреби відчувати себе частиною спільноти. Вивчення минулого дозволяє особистості відчувати приналежність до більшого цілого – поколінь людей, які становлять такі спільноти, як сім'я, місцева громада, нація чи людство загалом. Вивчення історії в музейному просторі надає людині відчуття вкоріненості та зв'язку з іншими через схожість, через спільних предків, місце проживання, країну, через типовий людський досвід, задокументований у біографіях історичних постатей. Робота з історичними джерелами, знайомство з матеріалізованими пам'ятками історії є важливою емоційною складовою пізнання історії, чого не можливо досягти на звичайній навчальній лекції або шкільному уроці. Методами сучасної музейно-екскурсійної педагогіки є урок, лекція, практичне заняття (яке проводиться в музейній експозиції), занурення в певну історичну епоху такими методами, як квести, групові, сімейні та індивідуальні творчі майстер-класи з виготовлення певних історичних предметів (вивчення історії через творчість), історичні турніри – видо-

вищі масові заходи, які показують історію як поле пристрасних суперечок і виховують повагу до конкурентів, вчать мистецтву аргументації та культурної дискусії, театралізовані вистави, організовані музейниками й театральними діячами, присвячені окремим історичним подіям та влаштовані в музейному просторі. Нині музейно-екскурсійна педагогіка стала однією з дійових форм відкритої освіти й має багато прихильників.

Висновки. Отже, можна стверджувати, що відкрита освіта в Україні, що походить із надр широкого просвітницького руху другої половини

XIX – початку XX ст., перетворилася в другій половині XX ст. на інноваційну форму організації сучасного освітнього простору й спрямована на подальший розвиток суспільства, формування сучасної особистості, здатної вирішувати складні соціально-культурні проблеми в глобалізованому світі. Відкрита освіта стає все більш популярною та розповсюдженою, допомагає здобувачам традиційної освіти поглиблювати знання та отримувати нові компетенції, основуючись на традиціях та використовуючи сучасні інноваційні технології навчання.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадєєва Л. Недільна школа Х. Д. Алчевської. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди. Серія: Історія та географія*. Харків, 2009. Вип. 36. С. 132–135.
2. Басс Р., Бернстін Д. Посеред відкритого простору: створення знань про навчальний процес на різних рівнях спільнот відкритого викладання. *Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання* / пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика ; за ред. Т. Ійосі, М. С. Віджая Кумара. Київ, 2009. С. 179–191.
3. Боярська-Хоменко А. В., Денисенко А. О. Соціально-педагогічна підтримка дітей у воєнний період. *Психолого-педагогічні проблеми вищої і середньої освіти в умовах сучасних викликів: теорія і практика* : матеріали VII Міжнар. наук.-практ. конф., 16–18 берез. 2023 р. Харків, 2023. С. 1056–1058.
4. Висоцька О. Відкрита освіта як чинник випереджаючого розвитку суспільства. *Особистість у єдиному освітньому просторі* : електронний збірник наукових тез III Міжнародного Форуму, 26–29 квітня 2012 р. Запоріжжя, 2012. Вип. 1. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysocka.pdf (дата звернення: 10.04.2025).
5. Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання / пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика ; за ред. Т. Ійосі, М. С. Віджая Кумара. Київ : Наука, 2009. 256 с.
6. Всеукраїнська науково-практична конференція з міжнародною участю «YOUTH PHARMACY SCIENCE», 10–11 грудня, 2024 р., м. Харків. URL: <https://nuph.edu.ua/i-vseukrainska-naukovo-praktichna-konferencija-z-mizhnarodnoju-uchastju-youth-pharmacy-science/> (дата звернення: 10.04.2025).
7. Губіна О. Ю. Поняття відкритого навчання в сучасній педагогічній думці. *Інноваційна педагогіка*. 2019. Вип. 9. Т. 1. С. 12–15.
8. Драч І. І., Литвинова С. Г., Слободянюк О. М. Досвід реалізації інституційних політик відкритої науки в європейських університетах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. Т. 90. № 4. С. 173–190. URL: <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945> (дата звернення: 10.04.2025).
9. Економічне життя України. Виставка полуниці (в Боромлі). *Рада*. 1908. 14 травня (№ 111). С. 3. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001111> (дата звернення: 12.05.2025).
10. Інтеграція цифрових технологій в освітній процес: виклики та перспективи : монографія / Саєнко Н. С. та ін. Київ : Центр учбової л-ри, 2022. 204 с. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/54226> (дата звернення: 18.05.2025).
11. Іщенко А. Відкрита освіта на сучасному етапі: сутність, ідеї та головні тенденції. Передмова до українського видання. *Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання* / пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика ; за ред. Т. Ійосі, М. С. Віджая Кумара. Київ, 2009. С. 7–13.
12. Коржилова О. Ю. Відкрита освіта як глобальна освітня система: стан та розвиток. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2014. № 3. С. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_3_9 (дата звернення: 10.04.2025).
13. Кравченко В. В. Д. І. Багалій: Шлях золотої середини (до 140-річчя з дня народження). *Древности 1997–1998 : харьк. ист.-археол. ежегодник*. Харків, 1999. Т. 4. С. 16–40.
14. Красиков М. Боромля в житті та науковій спадщині Миколи Сумцова. *Збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції «Музей у глобальному світі: інновації та збереження традицій», присвяченої 30-річчю Незалежності України, 16 квітня 2021 р.* Харків, 2021. С. 10–21.
15. Лещенко М. П., Яцишин А. В. Відкрита освіта у категоріальному полі вітчизняних і зарубіжних учених. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2014. Т. 39. Вип. 1. С. 1–16.
16. Макрат О. Вступ. Відкриті освітні технології: помірний оптимізм. *Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання* / пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика ; за ред. Т. Ійосі, М. С. Віджая Кумара. Київ, 2009. С. 30–38.
17. Макмартін Ф. Вступ. Відкритий освітній контент: змінюючи доступ до освіти. *Відкрита освіта: колективний розвиток освіти через відкриті технології, відкритий контент і відкрите знання* / пер. з англ. А. Іщенко, О. Насика ; за ред. Т. Ійосі, М. С. Віджая Кумара. Київ, 2009. С. 90–99.

-

44. Nykyporets S., Stepanova I., Hadaichuk N. The use of Open Educational Resources in Ukraine: unleashing the potential for knowledge democratization and lifelong learning. *Journal of Innovations and Sustainability*. 2023. Vol. 7. № 1. <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.07>.

45. Simkova I., Lavrysh Y. Implementation of open science practices to enhance academic resilience in students: Case of Ukraine. *Forum for Education Studies*. 2025. Vol. 3. № 2. <https://doi.org/10.59400/fes2709>.

REFERENCES

1. Badieieva L. (2009). Nedilna shkola Kh. D. Alchevskoi. [Sunday School of Kh. D. Alchevskai]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody. Serii: Istorii ta heohrafiia*, 36. 132–135. [in Ukrainian].

2. Bass R., Bernstin D. (2009). Posered vidkrytoho prostoru: stvorennia znan pro navchalnyi protses na riznykh rivniakh spilnot vidkrytoho vykladannia. [The Middle of Open Spaces: Generating Knowledge about Learning through Multiple Layers of Open Teaching Communities]. *Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia* / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv. 179–191. [in Ukrainian].

3. Boiarska-Khomenko A. V., Denysenko A. O. (2023). Sotsialno-pedahohichna pidtrymka ditei u voiennyi period. [Social and pedagogical support for children during the war period]. *Psykhologo-pedahohichni problemy vyshchoi i serednoi osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv: teoriia i praktyka* : materialy VII Mizhnar. nauk.-prakt. konf., 16–18 berez. 2023 r. Kharkiv. 1056–1058. [in Ukrainian].

4. Vysotska O. (2012). Vidkryta osvita yak chynnyk vyperedzhaiuchoho rozvytku suspilstva. [Open education as a factor in the advanced development of society]. *Osobysti u yedynomu osvitnomu prostori: elektronnyi zbirnyk naukovykh tez III Mizhnarodnoho Forumu*, 26–29 kvitnia 2012 r. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp7/konf1/Vysotska.pdf (data zvernennia: 10.04.2025). [in Ukrainian].

5. Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia. (2009). [Opening Up Education the Collective Advancement of Education through Open Technology, Open Content, and Open Knowledge Edited by Toru Iiyoshi and M. S. Vijay Kumar Foreword by John Seely Brown the Carnegie Foundation for the Advancement of Teaching] / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv: Nauka. 256 s. [in Ukrainian].

6. Vseukrainska naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu «YOUTH PHARMACY SCIENCE», 10–11 hrudnia, 2024 r., m. Kharkiv. (2024). [All-Ukrainian scientific and practical conference with international participation «YOUTH PHARMACY SCIENCE», 10–11 December, 2024, Kharkiv, Ukraine]. URL: <https://nuph.edu.ua/i-vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-z-mizhnarodnoju-uchastju-youth-pharmacy-science/> (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian].

7. Hubina O. Yu. (2019). Poniattia vidkrytoho navchannia v suchasni pedahohichni dumtsi. [The concept of open learning in modern pedagogical thought]. *Innovatsiina pedahohika*, 9 (1). 12–15. [in Ukrainian].

8. Drach I. I., Lytvynova S. H., Slobodianiuk O. M. (2022). Dosvid realizatsii instytutsiinykh polityk vidkrytoi nauky v yevropeiskykh universytetakh. [Experience of implementing institutional open science policies in European universities]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 90(4). 173–190. <https://doi.org/10.33407/itlt.v90i4.4945> (data zvernennia: 10.04.2025). [in Ukrainian].

9. Ekonomichne zhyttia Ukrainy. Vystavka polunysi (v Boromli). (1908). [Economic life of Ukraine. Exhibition of strawberries (in Boromla)]. *Rada*, 14 travnia. 3. URL: <http://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/0001111> (data zvernennia: 12.05.2025). [in Ukrainian].

10. Intehratsiia tsyfrovyykh tekhnolohii v osvitni protses: vyklyky ta perspektyvy : monohrafiia. (2022). [Integration of Digital Technologies into the Educational Process: Challenges and Prospects: Monograph] / Saienko N. S. ta in. Kyiv: Tsentr uchbovoi l-ry. 204 s. URL: <https://ela.kpi.ua/handle/123456789/54226> (data zvernennia: 18.05.2025). [in Ukrainian].

11. Ishchenko A. (2009). Vidkryta osvita na suchasnomu etapi: sutnist, idei ta holovni tendentsii. Peredmov do ukrainskoho vydannia. [Open education at the present stage: essence, ideas and main trends. Foreword to the Ukrainian edition]. *Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia* / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv. 7–13. [in Ukrainian].

12. Korzhylova O. Yu. (2014). Vidkryta osvita yak hlobalna osvitnia systema: stan ta rozvytok. [Open education as a global educational system: status and development]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*, 3. 48–54. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2014_3_9 (data zvernennia: 10.04.2025). [in Ukrainian].

13. Kravchenko V. V. (1999). D. I. Bahalii: Shliakh zolotoi seredyny (do 140-richchia z dnia narodzhennia). [D. I. Bagaley: The path of the golden mean (to the 140th anniversary of his birth)]. *Drevnosty 1997–1998 : khark. yst.-arkheol. Ezhehodnyk*, 4. 16–40. [in Ukrainian].

14. Krasnykov M. (2021). Boromlia v zhytti ta naukovi spadshchyni Mykoly Sumtsova. [Boromlia in the life and scientific heritage of Mykola Sumtsov]. *Zbirnyk materialiv Vseukrainskoi naukovo konferentsii «Muzei u hlobalnomu sviti: innovatsii ta zberezhennia tradytsii», prysviachenoi 30-richchuu Nezalezhnosti Ukrainy, 16 kvitnia 2021 r.* Kharkiv. 10–21. [in Ukrainian].

15. Leshchenko M. P., Yatsyshyn A. V. (2014). Vidkryta osvita u katehorialnomu poli vitchyznianskykh i zarubizhnykh uchenykh. [Open education in the categorical field of domestic and foreign scholars]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia*, 39 (1). 1–16. [in Ukrainian].

16. Makgrat O. (2009). Vstup. Vidkryti osviti tekhnolohii: pomirnyi optymizm. [Open Educational Technology: Tempered Aspirations]. *Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia* / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv. 30–38. [in Ukrainian].
17. Makmartin F. (2009). Vstup. Vidkryti osviti kontent: zminiuiuchy dostup do osvity. [Open Educational Content: Transforming Access to Education]. *Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia* / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv. 90–99. [in Ukrainian].
18. Muzei arkhelohii KhNU imeni V. N. Karazina. [Museum of Archeology of V. N. Karazin Kharkiv National University]. URL: <https://karazin.ua/universitet/ekskursii/muzei-arkheolohii-1/> (data zvernennia: 10.04.2025). [in Ukrainian].
19. Muzei pryrody KhNU imeni V. N. Karazina. [Museum of Nature of V. N. Karazin Kharkiv National University]. URL: <https://karazin.ua/kultura/muzei-prirodi/> (data zvernennia: 10.04.2025). [in Ukrainian].
20. Narovlianskyi O. D. (2022). Vnesok M. F. Sumtsova u rozvytok osvitykh ekskursii. [M. F. Sumtsov's contribution to the development of educational excursions]. *Dvadtsiat vosmi Sumtsovski chytannia* : materialy nauk. konf. «Muzei u hlobalnomu sviti: innovatsii ta zberezhenia tradytsii», prysviach. 100-richchiu vid dnia smerti M. F. Sumtsova, 18 zhovt. 2022 r. Kharkiv. 18–24. [in Ukrainian].
21. Natsionalnyi literaturno-memorialnyi muzei H. S. Skovorody. [National Literary and Memorial Museum of G. S. Skovoroda]. URL: <https://skovorodamuseum.com.ua/> (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian].
22. Palaiuchy vohon «Prosvity» : do 150-richchia vid chasu zasnuvannia ukrainskoi hromadskoi orhanizatsii : bibliohr. pokazhchyk. (2020) [Burning fire of 'Prosvita': to the 150th anniversary of the foundation of the Ukrainian public organisation: bibliographic index] / Drohobyt, derzh. ped. un-t im. Ivana Franka. Drohobych. 89 s. URL: <http://biography.nbuv.gov.ua/rating/r2020/txt/g4/4026.pdf> (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian].
23. Pashuk V. S. (2004). Hromady. [Communities]. *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, 2. 211. [in Ukrainian].
24. Polozhennia pro poriadok vyznannia rezultativ navchannia, zdobutykh shliakhom neformalnoi ta/abo informalnoi osvity zdobuvachamy vyshchoi osvity u Natsionalnomu farmatsevychnomu universyteti : zatv. 29 serp. 2022 p. (2022). [Regulations on the procedure for recognition of learning outcomes obtained through non-formal and/or informal education by higher education students at the National University of Pharmacy]. URL: https://nuph.edu.ua/wp-content/uploads/2020/11/pol-a2.3-32-208_polozhennja-pro-porjadok-viznannja-rezultativ-navchannja-otrimanih-shljahom-neformalnoi-ta-informalnoi-osviti-red.02-2022.pdf (data zvernennia: 15.04.2025). [in Ukrainian].
25. Proiekty. (2024). [Projects]. *Natsionalnyi farmatsevychnyi universytet* : sait. Kharkiv. URL: <https://nuph.edu.ua/proekti/> (data zvernennia: 15.04.2025). [in Ukrainian].
26. Savchenko H. O. (1993). Zhyttia, diialnist i naukovo-istorychna spadshchyna akademika M. F. Sumtsova (1854–1922 rr.) : dys. ... kand. ist. Nauk: 07.00.09. [Life, activities and scientific and historical heritage of academician M. F. Sumtsov (1854–1922): dissertation ... candidate of historical sciences: 07.00.09]. Dnipropetrovsk. 235 s. [in Ukrainian].
27. Stiuart D. Li. (2009). Vorota zachyneni: tekhnichni y kulturni bariery dlia vidkrytoi osvity. [The Gates Are Shut: Technical and Cultural Barriers to Open Education]. *Vidkryta osvita: kolektyvnyi rozvytok osvity cherez vidkryti tekhnolohii, vidkryti kontent i vidkryte znannia* / per. z anhl. A. Ishchenka, O. Nasyka ; za red. T. Iiiosi, M. S. Vidzhaia Kumara. Kyiv. 53–63. [in Ukrainian].
28. Universytetska filarmoniiia. [University Philharmonic]. *Kharkivskiy natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho* : sait. URL: <https://sites.google.com/view/hnum-art/philharmonia?authuser=0> (data zvernennia: 20.04.2025). [in Ukrainian].
29. Filippenko R. I., Kudelko S. M. (2008). Ye. K. Riedin – profesor Kharkivskoho universytetu : monohrafiia. [Yegor K. Redin is a professor at Kharkiv University: Monograph]. Kharkiv: KhNU im. V. N. Karazina. 228 s. [in Ukrainian].
30. Kharkivska spetsializovana muzychno-teatralna biblioteka imeni K. S. Stanislavskoho : sait. [Kharkiv Specialised Music and Theatre Library named after K.S. Stanislavsky: Website]. URL: <http://mtlib.org.ua/istoria-biblioteki/> (data zvernennia: 20.04.2025). [in Ukrainian].
31. Kharkivskiy istorychnyi muzei imeni M. F. Sumtsova : sait. [Kharkiv Historical Museum named after M. F. Sumtsov: Website] URL: <https://museum.kh.ua/> (data zvernennia: 20.04.2025). [in Ukrainian].
32. Khirina H. O. (2024). Notatky do biohrafii heniia: akademik Mykola Fedorovych Sumtsov, yoho otocennia, vplyvy, formuvannia naukovykh interesiv. [Notes on the biography of a genius: Academician Mykola Fedorovych Sumtsov, his environment, influences, and the formation of his scientific interests]. *Hileia*, 195/196 (5/6). 80–88. [in Ukrainian].
33. Khirina H. O., Soshnikova O. M. (2024). Mykola Sumtsov – postat v konteksti chasu. [Mykola Sumtsov is a figure in the context of time]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Serii: Istoriiia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filosofski nauky*, 38. 145–158. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-38-14>. [in Ukrainian].
34. Khirina H., Filippenko R. (2020). Do vyvchennia epistoliarnoi spadshchyny M. F. Sumtsova ta Ye. K. Riedina (analiz arkhivnykh dzherel). [To the Study of the Epistolary Heritage of M. F. Sumtsov and Y. K. Redin (Analysis of Archival Sources)]. *Kharkivskiy arkhivist*, 2018–2019 : nauk.-inform. visnyk. Kharkiv. 102–112. [in Ukrainian].
35. Khirina H. O., Filippenko R. I. (2022). Malovidoma storinka diialnosti F. I. Shmita u Vseukrainskomu komiteti okhorony pamiatok istorii ta davyny ta Komiteti okhorony pamiatok mystetstva ta starovyny Kharkivskoi hubernii u 1919–1921 rr. [A little-known page of Schmitt's activities in the All-Ukrainian Committee for the Protection of Monuments of History and Antiquity and the Committee for the Protection of Monuments of Art and Antiquity of the Kharkiv Province in 1919–1921]. *Dvadtsiat vosmi Sumtsovski chytannia* : materialy nauk. konf. «Muzei u hlobalnomu sviti: innovatsii ta zberezhenia tradytsii», prysviach. 100-richchiu vid dnia smerti M. F. Sumtsova, 18 zhovt. 2022 r. Kharkiv. 24–34. [in Ukrainian].

36. Tsentr artterapiychnoi dopomohy KhNUM imeni I. P. Kotliarevskoho. [Art Therapy Assistance Center of I. P. Kotlyarevsky Kharkiv National University of Arts]. *Kharkivskyi natsionalnyi universytet mystetstv imeni I. P. Kotliarevskoho* : sait. URL: <https://sites.google.com/view/hnum-art/arttherapy?authuser=0> (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian].
37. Tsyfrova transformatsiia vidkrytykh naukovo-osvitnikh seredovysch : monohrafiia. (2024). [Digital Transformation of Open Scientific and Educational Environments: Monograph] / red.: O. M. Spirin, O. P. Pinchuk. Kyiv. 308 c. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/744025/1/%D0%BA%D0%BE%D0%BB_%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8Fкол_монографія%202024_final.pdf (data zvernennia: 10.05.2025). [in Ukrainian].
38. Berlin declaration on open access to knowledge in the sciences and humanities. (2003, October 22). URL: <https://openaccess.mpg.de/Berlin-Declaration> (data zvernennia: 12.05.2025).
39. Budapest Open Access Initiative. (2002, February 14). URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/> (data zvernennia: 12.05.2025).
40. Drach I. (2021). Institutional development of universities in the context of the implementation of Open Science concept. *International Scientific Journal of Universities and Leadership*, 11. 211–225. <https://doi.org/10.31874/2520-6702-2021-11-1-211-225/>.
41. Modern didactic system of open education in Ukraine: problems, solutions. (2023) / Stepanova T. et al. *Revista Eduweb*, 17 (2). 188–198. <https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2023.17.02.16>.
42. Muzeum Józefa Piłsudskiego w Sulejówku : website. URL: <https://muzeumpilsudski.pl/> (data zvernennia: 12.05.2025). [in Polish].
43. Muzeum Marii Skłodowskiej-Curie : website. URL: <https://www.mmsc.waw.pl/historia-muzeum/> (data zvernennia: 12.05.2025). [in Polish].
44. Nykyporets S., Stepanova I., Hadaichuk N. (2023). The use of Open Educational Resources in Ukraine: unleashing the potential for knowledge democratization and lifelong learning. *Journal of Innovations and Sustainability*, 7 (1). <https://doi.org/10.51599/is.2023.07.01.07>.
45. Simkova I., Lavrysh Y. (2025). Implementation of open science practices to enhance academic resilience in students: Case of Ukraine. *Forum for Education Studie*, 3 (2). <https://doi.org/10.59400/fes2709>.